

SZAKMAI BESZÁMOLÓ

A projekt célja az volt, hogy egy olyan szolgáltató szervert hozzunk létre, amely az együttműködő egyházi levéltárak segédleteit (iratleírásait) tartalmazza, és ezeket a kutatók számára együtt, közösen kereshetővé teszi. A feladathoz az Access to Memory (AtoM) ingyenes, nyílt forráskódú szoftvert használtuk, amelynek fejlesztését kezdetben a Nemzetközi Levéltári Tanács (ICA) támogatta, és az általa kiadott szabványokon alapul. A projekt során szorosan együttműködtünk a Magyar Főiskolai Levéltári Szövetséggel (MFLSz), amely velünk párhuzamosan egy, a miénkkel technikailag megegyező, de attól különálló szolgáltató szerver fölállításán dolgozott.

A megvalósítás során tehát négy egymást követő feladatot kellett megoldanunk:

1. Az AtoM szoftver magyar kezelőfelületének elkészítése
2. A szoftver telepítése saját szerveren
3. Az egyházi levéltárosok képzése a szoftver és adatbázis kezelésére
4. Az adatbázis feltöltése adatokkal

1. Az AtoM szoftver magyar kezelőfelületének elkészítése

Az AtoM kezdettől fogva nemzetközi célokra készült, többnyelvű kezelőfelülettel. Fejlesztője, a kanadai Artefactual cég a kezelőfelület fordítására külön projektet hozott létre a Transifex (<http://transifex.com>) internetes platformon. Az AtoM fordítása mostanáig 32 nyelven kezdődött meg, és ezek közül az aktuális kezelőfelület lefordíthatósága 27 nyelv esetében áll 50% fölött (nem számítva a forrásnyelvként kezelt angol nyelvet).

A szoftver 2.0 változatának magyar fordítását tőlünk függetlenül Dombos Tamás kezdte meg 2014 elején, és nagyjából 300 elem (string, ezek lehetnek szavak is, vagy többsoros mondatok) lefordításáig jutott el. Amikor projektünk fordító csapata 2015 januárjában elkezdte munkáját, a 2.1 változat fordítását, az 1514 elemből 1119 még nem volt lefordítva.

Mivel a fordítás a MELTE és az MFLSz projektjéhez egyaránt szükséges volt, a fordító csapat tagjait részben a Magyar Főiskolai Levéltári Szövetség (Acél Róbert, Mátyás Zoltán), részben pedig a MELTE (Koltai András, Baranyai Borbála, ifj. Szabadi István) „delegálta”. A fordítandó anyagot a következőképpen osztottuk föl: Baranyai Borbála (Budapest, 100-700. elemek), Mátyás Zoltán (Budapest, 701-1000. elemek), Acél Róbert (Pécs, 1001-1300. elemek), ifj. Szabadi István (Debrecen, 1300-1600. elemek). A 1-106. elemek fordítását (nagyobbrészt az ISAD, ISAAR, ISDF, ISDIAH levéltári szabványokból átemelt szövegek), valamint az ellenőrzést magam végeztem.

Azonban épp hogy elkezdtek a munkát, amikor 2015. január 23-án az Artefactual lezárta a 2.1 verzió kezelőfelületének fordítását, és megnyitotta az új, 2.2-es fordítófelületet. Oda azonban nem másolták át automatikusan a 2.1 lefordított részeit, hiába kértük azt. Végül több, mint egy hónapnyi várakozás után, március 5-én magam oldottam a technikai problémát: letöltöttem az Atom 2.1. fordítást, majd visszatöltöttem a 2.2 alá, így most már tovább tudunk dolgozni.

A használhatónak tekinthető fordítás március 25-re már készen volt, 92%-os állapotban. A teljesség hiánya abból adódik, hogy a kanadai RAD szabvány szerinti adatlapokhoz kapcsolódó RAD idézeteket nem fordítottuk le, mi ugyanis Magyarországon ISAD szabvány szerinti adatlapokat használunk.

A fordítás telepítésével szintén voltak számítástechnikai problémák, mert április elején kiderült, hogy a Transifex a magyar nyelvhez a „hu_HU” kódot használja, az AtoM keretrendszeréül szolgáló Symfony és keresője, az Elasticsearch pedig a „hu” kódot. Az ellentmondást a fejlesztők csak a 2.2. változatban tudták kijavítani (a kódokat egységesen „hu”-ra javítva), így a magyar fordítás telepítésével meg kellett várnunk annak kibocsátását.

Az elkészült fordítást 2015. év második felében többször, több csomagban javítottuk, mivel a használat során derült ki, hogy egyes elemek hogyan jelennek meg a szoftver rendszerén belül. A javítások során tisztáztunk félreérthető fogalmakat, szétválasztottunk több jelentésű szavakat és kifejezéseket, máskor egységesítettünk, és volt, hogy egy adott helyen korlátozott terjedelem miatt rövidítettünk. Részben elkészültek az AtoM kibocsátásra váró 2.3. verziójához szükséges új részek fordításai is.

2. A szoftver telepítése saját szerveren

Az AtoM felületének magyar fordításával párhuzamosan megkezdtük a szoftvert működtető webszerver fölállítását is, amely az Arca nevet kapta (<http://arca.melte.hu>). A számítógép beszerzését, valamint az AtoM szoftver, és a hozzá szükséges egyéb szoftverek telepítését (Apache szerverkezelő, Elasticsearch kereső, PHP szkriptnyelv) az Intracomp Bt. (Kovács Mihály, Kiss Benedek) végezte, amely szerződéses kapcsolatban áll a Sapia Sapiencia Szeptemberi Hittudományi Főiskolával. Így szerverünk a főiskola szerverparkjában található, amely a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Intézet (NIIFI) hálózatán keresztül érhető el.

A MELTE és az Intracomp 2015. június 1-én kötött végleges szerződést, de a szerver valójában már 2015 február végétől üzemelt, de még csak angol nyelven. Az AtoM kezelőfelületének magyar fordítása ugyanis csak a 2.2. verziótól vált működőképpé, amely 2015. június 30-án jelent meg hivatalosan. Így a teljes értékű, immár magyar nyelvű AtoM 2.2. 2015. július 17-től működött.

Sajnos a 2.2. verzió újratelepítése során a korábbi verzióba kísérleti jelleggel bevitt adatok nem voltak automatikusan konvertálhatók, sőt egy részük sehogyan sem. (Ezek ugyanis levéltári intézmények leírásai voltak, ISDIAH szerint, amelyhez nem létezik XML szabvány). Így ezeket ismét be kellett gépelni.

3. Az egyházi levéltárosok képzése a szoftver és adatbázis kezelésére

Az Arca adatbázis első bemutatására 2017. július 2-án került sor Veszprémben a MELTE éves vándorgyűlésén. Bár ekkor még a magyar nyelvű változat még nem működött, az angol nyelvű 2.1. verzió segítségével ismerttettem a projekt alapelveit, történetét, aktuális helyzetét és az AtoM használatát.

Az immár magyarul működő Arca adatbázis szakmai bemutatására 2015. augusztus 26-án került sor a Magyar Főiskolai Levéltári Szövetség vándorgyűlésén, a Pannon Egyetem keszthelyi Georgikon Karának tanácstermében. A bemutató során Acél Róbert levéltáros (PTE Levéltára), Mátyás Zoltán (Képzőművészeti Főiskola, illetve akkor már Budapest Főváros Levéltára) valamint jómagam mutattuk be az elkészült szoftvert. Én elsősorban az AtoM működésének alapelveiről (szabványok, szintek, stb.), valamint használatának egyes kérdéseiről (raktári tárolóeszközök, iratképzők kódjai, stb.) beszéltem. Az előadások után a jelenlévő levéltárosok

(köztük Kenyeres István, az NKA közgyűjteményi kuratóriumának akkori elnöke) között érdekes szakmai diskurzus alakult ki, amelynek során megállapítottuk, hogy a rendszer használhatónak tűnik, és talán érdemes lenne a kanadai fejlesztőket anyagilag is támogatni, hogy a jövőben a mi céljainknak megfelelő fejlesztéseket is végezzenek.

Ezt követően szeptember 10-én tartottunk egy újabb megbeszélését a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárában. Ez eredetileg elsősorban a használat során felmerülő kérdések tisztázását, az iratleírások egységes gyakorlatának kialakítását szolgálta volna, de végül több, mint tucatnyi egyetemi és egyházi levéltáros kolléga jött el, akik többsége korábban egyáltalán nem használta a rendszert, így a megbeszélésből inkább bemutató lett. A találkozón azonban így is hasznosnak bizonyult, és azt hiszem, hogy a résztvevők választ kaptak kérdéseikre.

Már a projekt tervezése során láttuk, hogy az AtoM és a hozzá hasonló levéltári leíró szoftverek elterjedésének egyik akadálya az, hogy ezek a levéltárosokat a levéltári anyag olyan strukturált („szabványszerű”) átgondolására készítetik, amelyre sokuk nincsen fölkészülve. Ezért projektünket kezdetől fogva úgy terveztük, hogy annak a képzés is része legyen.

Az MFLSz és a MELTE két közös képzési napot is tartott, két helyszínen, azonos előadókkal és tematikával. Az első képzési nap 2015. november 5-én, csütörtökön volt, Budapesten, a Piarista Gimnázium informatikai laborjában (1052 Budapest, Piarista utca 1.), a második pedig Győrben a Győri Hittudományi Főiskolán (9021 Győr, Káptalandomb 7.). Az első alkalommal 25-en, a második alkalommal pedig 12-en voltak jelen. A képzés tematikája két részből állt. Az első (délelőtti) részben Acél Róbert mutatta be az AtoM használatát, kitérve minden egyes adattípusra és funkcióra. A második részben Koltai András azt mutatta be, hogyan lehet szokványos irodai formátumokból (Microsoft Word, Excel) EAD XML formátumot előállítani, és azt az AtoM-ba importálni. Az informatikai laborok számítógépparkja lehetővé tette, hogy a résztvevők az elmondottakat ne csak hallgassák, hanem közben, folyamatosan maguk is kipróbálhassák. A képzés során az is kiderült, hogy az AtoM rendszer használata föltételezi az egyéb irodai szoftverek (szövegszerkesztő, táblázatkezelő) emelt szintű ismeretét is.

A szoftver használatának segítésére 2015 végén néhány segédoldalt is elhelyeztem az arca.melte.hu oldalon: A levéltári leírási szintekről; Segédletek importálása Microsoft Excel-ből XML EAD formátumban (Excel mintafájlokkal és részletes utasításokkal); Tárolóeszközök (raktári egységek) kezelése; Az Arca logó elhelyezése.

2015 decemberétől egy internetes fórum is létezik az AtoM magyar felhasználói számára (<https://groups.google.com/forum/#!forum/atom-felhasznalok>)

4. Az adatbázis feltöltése adatokkal

Az egyházi levéltárak közös segédlete az Arca nevet kapta, amely fölidézi az *archivum* és *catalogus* szavakat, valamint utal Noé bárkájának latin nevére, amelyet a régi és újabb tudományosságban is gyakran használtak tudományos gyűjtemények megnevezésére (pl. Marcus Marini szótára, 1593; Telekessy István győri kanonok egyháztörténeti kézírata, 1689; <http://www.eark-project.com/>).

Adatokkal való feltöltése 2015 júliusában kezdődött meg. Az Arca hivatalos internetes bejelentésekor, 2015. július 23-án már megtalálhatók voltak rajta az összes magyarországi (határokon belüli) egyházi levéltár alapadatai (név, elérhetőség), valamint néhány mintarekord (iratok és iratképzők leírásai, néhol még importálási hibákkal) a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárból, a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárából és a Prímási Levéltárból. Utóbbiakat azonban Hegedüs András igazgató kérésére július 31-én levettem.

Az Arca adatállománya elsősorban a novemberi képzéseket követően kezdett növekedni. Néhány levéltár saját maga töltötte fel törzkönyvi adatait vagy annak egy részét (amely nemcsak a szorosán vett fondjegyzék adatait jelenti, hanem az iratképzők leírását is). Ezek a következők voltak:

- Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára (361 levéltári leírás)
- Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (108 levéltári leírás)
- Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény Levéltára (107 levéltári leírás)
- Pannonhalmi Főapátsági Levéltár (67 levéltári leírás)

A levéltárak másik részének törzkönyvi adatait Kollár Levente és jómagam konvertáltuk át különféle szövegszerkesztőkben készült formátumokból, és importáltuk az Arca adatbázisba 2015 novemberében és decemberében. Az alábbi levéltárakról van szó:

- Evangélikus Országos Levéltár (315 levéltári leírás)
- Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (795 levéltári leírás)
- Váci Püspöki és Káptalani Levéltár (357 levéltári leírás)
- Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyei Levéltár (521 levéltári leírás)
- Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár (544 levéltári leírás)
- Győri Egyházmegyei Levéltár (178 levéltári leírás)
- Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (303 levéltári leírás)

Az Arca jelenleg 3680 levéltári egység leírását tartalmazza 12 levéltárból. Néhány további segédletet is előkészítettünk az Arca-ba importálására (pl. Szeged, Eger, Ráday Levéltár), ezek a segédletek azonban nem teljesen kompatibilisek a levéltári szabványokkal, így ezeket a problémákat még meg kell oldanunk.

A projekt jövőbeli sikere szempontjából mindenképpen fontos lesz, hogy a többi egyházi levéltár (38 nyilvános magánlevéltár és 7 romániai levéltár) valamint a kutatók mennyire fogják kihasználni. A két dolog összefügg egymással, tehát a nagyobb adattartalom nyilván nagyobb kutatói látogatottságot fog jelenteni. Jelenleg AtoM szoftvernek vannak olyan tulajdonságai amelyek a magyar gyakorlatban szokatlanok vagy kidolgozatlanok (pl. iratképzők külön rekordokban kezelése, a levéltári leírások jelzet szerinti rendezése). Mivel azonban folyamatosan fejlesztett szoftverről van szó, a problémák egy része a jövőben megoldható lesz. A szerver fenntartása jelenleg 2017 nyaráig látszik biztosítottnak, azt követően majd át kell gondolni a további üzemeltetés lehetőségeit és feltételeit.

Budapest, 2017. március 31.

Dr. Koltai András